

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ
ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті наводиться інформація про адміністративні утворення в межах сучасної Івано-Франківської області, починаючи з XIV століття. Охарактеризовано систему управління і територіальні межі повітів, районів, окремих міст.

Ключові слова: Станиславів, циркул (округ), повіт, адміністративно-територіальний устрій.

На сьогодні виникає багато різних варіантів і думок щодо адміністративної реформи сучасної території Івано-Франківської області. Однак, вести мову про сучасність, не врахувавши історії адміністративно-територіального устрою цієї території, неможливо. Тому історичний аналіз проблеми і становить актуальність цього дослідження.

Матеріали у такому комплексному вигляді зібрані вперше, а, тому, містять елементи наукової новизни. Для підготовки статті використано різноманітні джерела, насамперед законодавчі акти, довідники, літературні джерела тощо.

Аналіз адміністративної структури сучасної території Івано-Франківської розпочнемо Галичини з часів її входження у різні адміністративні структури ще з часів середньовіччя.

У 1340 р. польський король Казимир III Великий, скориставшись послабленням Галицько-Волинської держави, захопив на короткий термін Галич, відвойовану галицьким боярством. Однак, у 1344–1349 рр. Казимир III захопив Галичину, частину Волині, Перемишльську і Сяноцьку землі. Внаслідок Польсько-Литовської війни Галичина з Белзькою землею та Холмщиною опинилися під владою Польщі, а Волинь відійшла до Литви.

1370 р. наступником Казимира, польським королем Людовиком Угорським, Галичину передано під юрисдикцію угорських воєвод, проте, вже 1387 р. цей край,

завдяки завойовницькому походу польської королеви Ядвіги, став підлеглим польській короні.

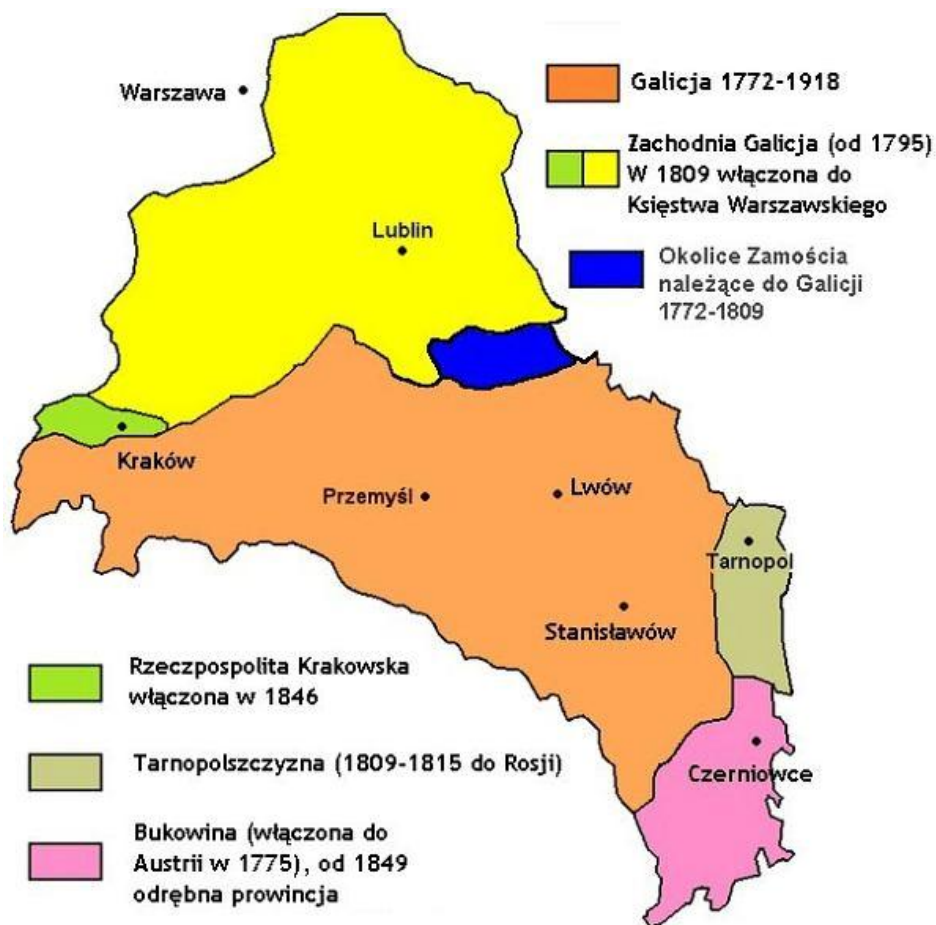
Загарбані поляками території Галичини було поділено на округи: Галицьку, Львівську, Перемишльську, Сяноцьку, Холмську і Белзьку, де правили королівські намісники (старости). У 1434 р. польський король Володислав II Ягайло, що відомий як засновник династії Ягеллонів, остаточно скасував автономні права галицьких земель, поширив польські органи судової й адміністративної влади. Галицька, Львівська, Перемишльська і Сяноцька землі були об'єднані в Руське воєводство з адміністративним центром у Львові. У Західній Волині створено Белзьке воєводство з центром у м. Белз.

З кінця XVIII ст. розпочався крах Польського королівства, що призвів до трьох поділів Польщі (рис. 1). Перший поділ датований 5 червня 1772 р., коли повноважні представники Пруссії, Австрії та Росії підписали у Петербурзі договір, за яким вони забрали території по периметру Речі Посполитої: Пруссія забрала Помор'я, Куяви та частину Великопольщі загальною площею 36 тис. км² з населенням 580 тис. осіб; Австрія – Малопольщу і Галичину (з цього часу розпочався австрійський період історії Галичини, що тривав до 1 листопада 1918 р.) з Руським, Белзьким і західними околицями Волинського та Подільського воєводств на площі 83 тис. км² з 2,65 млн мешканців; Росія – східно-білоруські землі з Полоцьком, Вітебськом і Мстиславом та частину Ліфляндії (Латвії), загальною площею 92 тис. км² з чисельністю населення у 1,3 млн осіб. Універсалом від 16 жовтня 1772 р. ліквідовано польські уряди і органи самоврядування. 30 вересня 1773 р. польський сейм ратифікував угоду про поділ земель Речі Посполитої [1, с. 5].

1773 р. Галичину поділено на шість циркулів (Kreishauptmannschaft), на чолі яких стояли старости (Kreishauptmann), і 59 округ [3, с. 162–164]. На початках (до 1775 р.) Станиславів відносився до Галицького циркулу, а відтак став окремим циркулом. 17 липня 1774 р. губернатор д-р Андраш Гадік видав розпорядження, за яким кількість округ зменшилася до 19. У 1782 р. (патент від 22 березня) було ліквідовано діючий адміністративний поділ (6 циркулів і 19 округ), закінчено адміністративну реформу, внаслідок чого було ліквідовано інститут округів, але, водночас, кількість циркулів зросла до 18, які безпосередньо підпорядковувалися Львівській губернії [5, с. 31–35]. 1786 р. наступила подальша реорганізація міських

урядів, скасовано органи територіального самоврядування окремих національних меншин.

Рис. 1. Адміністративна територія Галичини 1772–1918 рр.

Другий поділ Речі Посполитої відбувся у 1793 р. після його офіційного затвердження сеймом у м. Гродно. За ним до Пруссії відійшли вся Великопольща та частина Мазовії; до Росії – українські та білоруські землі, що були поза межами Галичини, яка залишилася під юрисдикцією Австрії.

25 листопада 1795 р. польський король підписав зречення від престолу і це послужило до здійснення ще одного – «третього поділу» Польщі, внаслідок чого Річ Посполита припинила своє фактичне існування. Ці події призвели до того, що Австрії віддано Краків, Холмщину, Південне Підляшся і «Нову Галичину», яка незабаром стала ареною воєнних дій між Францією, Австрією, Пруссією й Росією; до Росії відійшли Литва, Курляндія, Західні Білорусь і Волинь; Пруссія отримала

частину Підляшшя й Мазовецьких земель з Варшавою, а також частину Жемайтії (Жемайтія – регіон у межиріччі нижніх течій рік Неман і Віндава – авт.).

У австрійські часи на теренах Галичини створено таку адміністративно-територіальну структуру, як Королівство Галичини і Володимирії (Лодомерії), яке, в свою чергу, поділялося на дванадцять округів (дистриктів або крайсгауптманшафтів): Бережанський, Жовківський, Золочівський, Коломийський, Львівський, Перемишльський, Самбірський, Станіславський, Стрийський, Сяноцький, Тернопільський і Чортківський. Адміністративно-політичним центром було оголошено місто Львів. До 1849 р. окремим округом до Галичини входила і Буковина (адміністративно-політичний центр – м. Чернівці), яка пізніше стала окремою провінцією імперії.

Законодавчим органом був Галицький сейм, де заправляла польська шляхта. Абсолютна влада зосереджувалася у руках губернатора, що призначався австрійським імператором. Австрійський уряд призначав і членів магістратів міст. У селах адміністративна і поліцейсько-судова влада належала великим землевласникам, їхнім управителям (посесорам) і наглядачам (мандаторам).

У 1848 р. європейські народи повстали проти режиму самовладдя монархів (встановленого ще 1815 р. Віденським конгресом), що увійшло в історію під назвою «весна народів». Внаслідок цих подій 15 березня 1848 р. австрійський цісар Фердинанд I проголосив конституцію, яка передбачала надання громадянам свободи слова, друку, зборів, скликання парламенту (рейхстагу). У квітні 1848 р. у Галичині було відмінено панщину, майже на п'ять місяців раніше, ніж в інших провінціях австрійської імперії. Закон про скасування панщини певний час не поширювався на Буковину, що викликало бунти селян, котрі відмовлялися відробляти панщину. Лише в серпні 1848 р. під тиском селянських заворушень закон поширився і на цей край.

1848 р. ліквідовано старі і запроваджено нові уряди з централізацією влади. Утворено 17 коронних країв на чолі з губернаторами, відтак – намісниками, яким підпорядковувалися повітові старости, бурмістри і вїйти. У 1853 р. запроваджено двоступінчасту адміністративну владу: 16 окружних староств і 176 повітових урядів. 1866 р. діяла подвійна адміністрація: урядова і самоврядна на основі крайового статуту від 12 серпня 1866 р. Округа або циркул Станіславів існував до 23 січня

1867 р., тобто до часу отримання Галичиною автономії, і включав повіти: Станиславів, Богородчани, Надвірна, Тлумач і Бучач.

Новий адміністративно-територіальний поділ Галичини було запроваджено 28 лютого 1867 р. [6, с. 17–18]. Замість циркулів утворено 74 повітові уряди зі старостами, що підпорядковувалися безпосередньо Крайовому уряду у Львові. Староство мало адміністративний, податковий, технічний уряди, окружну фінансові дирекцію, митний уряд, шкільну раду, гірничий уряд (останній охоплював 32 повіти).

Станиславів від 23 січня 1867 р. був центром округу, відтак став повітом. Судову владу від 28 лютого 1867 р. здійснювали повітові суди чи окружний суд, у складі якого з 1878 р. діяли структури з розрахунку на одну тисячу мешканців. Окружний суд розповсюджував свою діяльність на 280 населених пунктів і 155 гмін катастральних, тобто і на цілу Коломийську округу. До судової структури належали (до 1918 р.): один міський суд і 13 (відтак 18) повітових судів: Богородчани, Бучач, Войнилів, Галич, Делятин, Заболотів, Коломия, Косів, Кути, Монастериська, Надвірна, Обертин, Печеніжин, Снятин, Солотвина, Станиславів, Тлумач, Тисмениця.

У 1914 р. у Галичині було 76 повітів (рис. 2).

До другої половини листопада 1918 р. під адмініструванням Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) опинилося 49 повітів Галичини з близько 4 млн населення та значною територією (близько 40 тис. км²) [2, с. 55]. 22 січня 1919 р. ЗУНР об'єдналася з Українською Народною Республікою, отримавши назву «Західна Область Української Народної Республіки» (ЗОУНР), що була ліквідована 18 липня 1919 р. внаслідок українсько-польської війни, і розділена між Польщею, Румунією і Чехословаччиною.

У грудні 1920 р. в межах Галичини утворено чотири нові воєводства: Краківське (50 міст і 1922 сіл), Львівське (60 міст і 2203 сіл), Станиславівське (29 міст і 905 сіл) і Тернопільське (35 міст і 1076 сіл) [4, с. 5]. У 1921 р. Станиславівське воєводство поділялось на 16 повітів (рис. 3).

14 березня 1923 р. на засіданні Ради Послів держав Антанти було остаточно ліквідовано ЗОУНР; Східній Галичині було надано автономію у складі Польщі.

Рис. 2. Адміністративно-територіальний устрій Галичини (1914 р.)

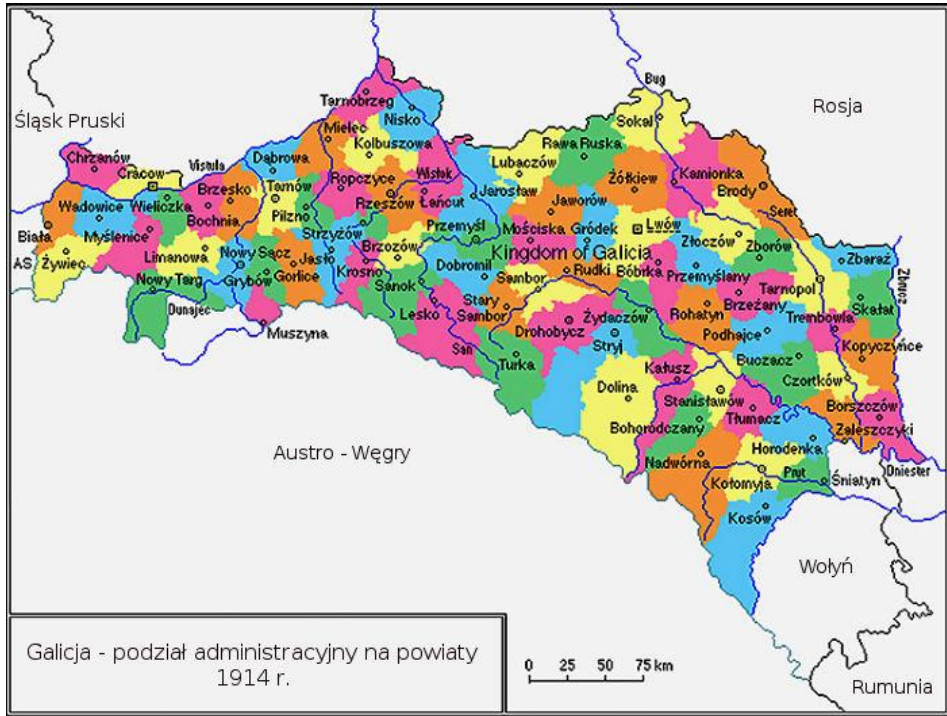

Рис. 3. Карта Галичини 1921 р.

Нижче звернемо детальнішу увагу на адміністративну структуру Станиславівського воєводства, утвореного у 1920 р. Площа воєводства – 18368 км², чисельність населення (1921 р.) становила 1339191 осіб при щільності населення 72,9 осіб/км².

1 квітня 1929 р. ліквідовано Печеніжинський повіт, а його територію приєднано до Коломийського повіту.

Станом на 1931 р. (рис. 4) Станиславівське воєводство (адміністративний центр – м. Станиславів) нараховувало 29 міст і 904 сільських гмін, що належали до 15 повітів: Богородчани (854 км²), Городенка (871 км²), Долина (2498 км²), Жидачів (936 км²), Калуш (1183 км²), Коломия (1314 км²), Косів (1839 км²), Надвірна (1939 км²), Рогатин (1161 км²), Снятин (566 км²), Станиславів (869 км²), Стрий (659 км²), Тлумач (952 км²), Турка (1459 км²). Станиславів був центром: міського суду, окружного суду, державних і самоврядування урядів. Воєводський уряд та магістрат були розташовані на вул. Карпінського, 7; староство – на вул. Вірменській, 14 [1].

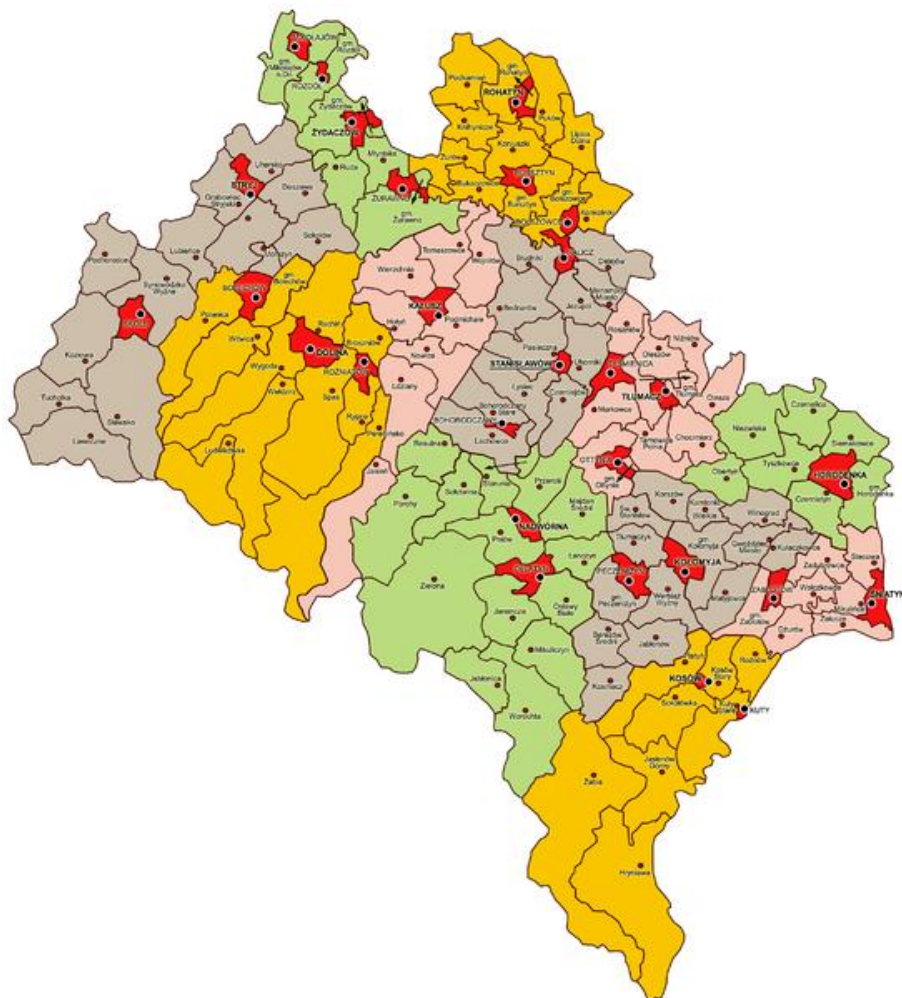
Рис. 4. Карта Станиславівського воєводства (поч. 1931 р.).

17 квітня 1931 р. з Станіславського воєводства відокремлено Турківський повіт, який включено до Львівського воєводства. 1 квітня 1932 р. ліквідовано Богородчанський повіт, а його територію приєднано до Надвірнянського та Станіславівського повітів. 1 квітня 1932 р. ліквідовано Сколівський повіт, а його територію приєднано до Стрийського повіту.

Станом на 1938 р. Станіславівське воєводство розташовувалося на площі 16,9 тис. км² (1480300 осіб) і поділялося на повіти: Городенка (849 км²), Долина (2397 км²), Жидачів (883 км²), Калуш (1137 км²), Коломия (1339 км²), Косів (1839 км²), Надвірна (2472 км²), Рогатин (1147 км²), Снятин (567 км²), Станіславів (1249 км²), Стрий (2081 км²), Тлумач (934 км²). Перестали бути повітовими центрами Богородчани, Сколе та Турка (рис. 5).

Рис. 5. Адміністративна карта Станіславівського воєводства (1938 р.)

Отже кількість повітів у Станиславівському воєводстві протягом 1931–1938 р. зменшилася з 15 до 12. Станом на 1939 р. Станиславівське воєводство і далі поділялося на 12 повітів. Нижче подано адміністративну структуру воєводства станом на 1939 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Структура Станиславівського воєводства (1939 р.)

Повіт	Площа, км²	Кількість населення, осіб
Богородчанський (до 1932)	854	70 212
Городенківський	849	92 900
Долинський	2397	118 400
Жидачівський	883	83 800
Калуський	1137	102 300
Коломийський	1339	176 000
Косівський	1839	93 900
Надвірнянський	2472	140 700
Печеніжинський (до 1929)	496	43 085
Рогатинський	1147	127 300
Сколівський (до 1932)	1268	50 310
Станіславський	1249	198 400
Стрийський	2081	152 600
Снятинський	567	78 000
Тлумацький	934	116 000
Турківський (до 1931)	1459	76 645

Висновки. 1773 р. Станиславів відносився до Галицького циркулу, а відтак став окремим циркулом. У 1774–1782 рр. виділено Станиславівський циркул у складі Львівської губернії. У австрійські часи у складі Королівства Галичини і Володимирії (адміністративно-політичний центр – м. Львів) серед дванадцяти виокремлено й Станіславський дистрикт. У 1853–1866 рр. на території сучасної Івано-Франківської області виділено Станиславівське окружне староство, яке включало

Станиславівський, Богородчанський, Надвірнянський, Тлумацький і Буцацький повіти.

Від 23 січня 1867 р. до 1914 р. тут виокремлено повіти: Богородчани, Городенка, Долина, Жидачів, Калуш, Коломия, Косів, Надвірна, Рогатин, Снятин, Станиславів, Тлумач. У часи ЗУНР і ЗоУНР адміністративна структура практично не зазнала змін.

У грудні 1920 р. в межах Галичини утворено чотири нові воєводства, в т.ч. й Станиславівське, що об'єднувало 29 міст і 905 сіл. 1921 р. Станиславівське воєводство поділялось на 16 повітів, що охоплювали й повіти сучасних приграничних районів Львівської та Тернопільської областей. 1929 р. ліквідовано Печеніжинський повіт, а територію приєднано до Коломийського повіту.

1931 р. Станиславівське воєводство нараховувало 29 міст і 904 сільських гмін, що об'єднувалися у повіти: Богородчани, Городенка, Долина, Жидачів, Калуш, Коломия, Косів, Надвірна, Рогатин, Снятин, Станиславів, Стрий, Тлумач, Турка. 17 квітня 1931 р. зі Станиславського воєводства видалено Турківський повіт, 1 квітня 1932 р. ліквідовано Богородчанський (територію приєднано до Надвірнянського та Станиславівського повітів) та Сколівський (територію приєднано до Стрийського повіту) повіти. Станом на 1938 р. структура повітів у Станиславівському воєводстві не змінилася. Отже, протягом 1931–1938 р. кількість повітів зменшилася з 15 до 12.

Список використаних джерел

1. Клапчук В.М. Адміністративно-територіальний поділ території сучасної Івано-Франківської області: від короля Казимира III Великого до незалежної України / В.М. Клапчук // Карпатський край. – 2012. – № 2. – С. 4–17.
2. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 / М. Стахів. – Скрантон, 1959. – Т. III. – С. 55.
3. Kutrzeba S. *Historia ustroju Polski* / S. Kutrzeba / [wyd. drugie]. – Lwów : Nakładem Księgarni Polskiej B. Połonieckiego, 1920. – S. 162–164 (286 s.).
4. *Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 wrzesnia 1921 r.* – Warszawa, 1927. – S. 5 (574 s.).
5. Tokarz W. *Galicja : w początkach ery Józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783* / W. Tokarz. – Kraków, 1909. – S. 31–35 (400 s.).

6. Wykaz udziału Galicyi i wielkiego księstwa Krakowskiego na powszechnej wystawie 1873 w Wiedniu / [ulożył Henryk Ed. Gintl]. – Wieden : Druk. L.K. Zamarskiego, 1873. – S. 17–18 (102 s.).

Klapchuk V.M. ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL DIVISION THE TERRITORY OF MODERN IVANO-FRANKIVSK REGION TO THE SECOND WORLD WAR. *The article provides information on the administrative entities within modern Ivano-Frankivsk region, since XIV century. The system of governance and the territorial boundaries of counties, districts, individual cities are characterized.*

Keywords: Stanyslaviv, tsyrkul (district), county, district, administrative divisions.